

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLO TARYBOS PASIŪLYMAI DĖL VALSTYBINIŲ HUMANITARINIŲ INSTITUTŲ VEIKLOS KOKYBĖS GERINIMO

Vilnius, 2018 m. balandžio 11 d.

Lietuvos istorijos instituto Mokslo taryba, 2018 m. balandžio 11 d. posėdyje išnagrinėjusi Lietuvos Respublikos premjero sudarytos „Darbo grupės pasiūlymams dėl valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos kokybės gerinimo parengti“ ataskaitos 2018 m. kovo 4 d. projektą ir atkreipdama dėmesį į tai, kad esminiai humanitarinių tyrimų institutų struktūros pertvarkymai neparengus Lietuvos humanitarinių mokslų plėtros strategijos ir/ar Lituanistikos plėtros strategijos, atliepančios Lietuvos valstybės ir visuomenės situaciją ir poreikius, nėra įvertinti Lietuvos humanistikos / Lituanistikos raidos perspektyvoje, konstatuoja, kad:

1. Lietuvos istorijos instituto misijos ir prioritetų įgyvendinimą, fundamentinių tyrimų plėtrą, plėtojamus tarptautinius ryšius ir didėjančią tarptautiškumą, instituto veiklos tęstinumą geriausiai užtikrintų **savarankiško istorijos tyrimų instituto statuso išsaugojimas.**

2. Mokslinių tyrimų koordinavimą ir tarpinstitutinį bendradarbiavimą siūlome stiprinti per savarankišką statusą turinčių lituanistinių institutų mokslų tarybas, kurios, veikdamos per sudarytą Lituanistinių institutų koordinacinį strateginį komitetą, galėtų formuluoti prioritetinių tyrimų kryptis, inicijuotų bendras mokslinių tyrimų programas, koordinuotų jų įgyvendinimą.

3. Ilgalaiškės MTEP programos yra tinkama priemonė tarpinstituciniam bendradarbiavimui ir tarpdalykiniams tyrimams plėtoti. Šiuo metu Instituto ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto mokslininkai vykdo bendrą ilgalaikę mokslinių tyrimų programą.

Humanitarinių mokslų institutų sutelkimas į vieną Lietuvos humanitarinių tyrimų centrą nėra tikslingas, nes

- Mažai valstybei palankesnis yra nedidelių, lanksčiai bendradarbiaujančių ir į pokyčius reaguojančių mokslų tyrimų centrų (institutų) modelis. Į šį aspektą jau atkreiptas dėmesys ir kitose Europos šalyse. Lietuvos istorijos instituto mokslininkų ir tyrėjų skaičius (nuo 50 iki 100) atitinka institutų mokslų pajėgumams nustatytus kriterijus. Itin svarbius valstybės ir jos tautos tapatybės išlaikymui tyrimus atlieka tik keturi institutai – tam juos įpareigoja Mokslo ir studijų įstatymas bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinti institutų įstatai. Humanitarinių institutų tyrimų kryptys, metodai ir instrumentai yra skirtingi, todėl moksliniu požiūriu jungimas neišsprendžia tyrimų kokybės problemos;
- Kiekvienas institutas atskirai sudaro savo krypties ir aprėpties pasaulinį lituanistikos tyrimų centrą, juos gerai atpažįsta ir identifikuoja tarptautinė akademinė bendruomenė.

Todėl nedideliems institutams lengviau įsitraukti į tarptautinį bendradarbiavimą pagal atliekamų tyrimų kryptis, taip pat formuoti tyrėjų grupes atliekant bendrus mokslinius tyrimus;

- Optimalaus dydžio mokslo tyrimo institutai yra pajėgūs vykdyti fundamentinius tyrimus, kurie yra **būtina mokslo pažangos sąlyga**, taip pat atlikti eksperimentinės plėtros darbus. **Fundamentiniai tyrimai turi išlikti kaip Instituto mokslinės veiklos prioritetas**, nes jie yra mokslinės veiklos pagrindas, kuria naujas žinias, skatina mokslo ir visuomenės tobulėjimą, užtikrina mokslininkų kvalifikacijos išsaugojimą ir tobulinimą. Institutų veiklos sukonzentravimas vien valstybės užsakymų vykdymui nususintų Lietuvos humanitarinių mokslų fundamentinius tyrimus, kurių didžioji dalis sukonzentruota humanitariniuose institute. Šiems tyrimams vystytis, augti ir plėtotis atsirado sąlygos tik Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje. Humanitariniai institutai suvaidino reikšmingą vaidmenį perkurdami Lietuvos humanitarinį mokslą, atlikdami valstybei aktualius, modernius tyrimus. Institutai taip pat gali atlikti reikminius tyrimus pagal valstybės užsakymą. Per Lietuvos mokslo tarybą finansuojamų reikminių tyrimų situacija leidžia daryti prielaidą, kad tokie tyrimai (valstybės užsakymas) sudarytų tik nedidelę institutų tyrimų dalį;
- Optimalaus dydžio mokslo tyrimo institutai yra pajėgūs atlikti tarpdisciplininius tyrimus, kurie humanitarinių tyrimų srityje jau yra vykdomi, nes tai natūralus mokslo raidos rezultatas. Nepagrįstas yra įsivaizdavimas, kad sujungus humanitarinius institutus, lituanistikoje padaugės tarpdisciplininių tyrimų. Didžiausią naudą tarpdiscipliniškumas duoda atliekant ne tarpkryptinius humanitarinius tyrimus, kurie seniai yra tapę humanitarinių mokslų kasdienybe. Efektyvūs yra tarpdisciplininiai skirtingų mokslų sričių tyrimai, pvz., archeologija – gamtos mokslai, istorija, etnologija ir antropologija – sociologija, istorija – matematika, istorija – psichologija ir pan. Tarpdisciplininiai tyrimai Lietuvos istorijos institute sėkmingai vykdomi ir šiuo metu, ypač Archeologijos, Miestų tyrimų, Etnologijos ir antropologijos skyriuose;
- Nepagrįstas yra įsivaizdavimas, kad humanitarinių institutų jungimas ir jų pavertimas valstybės užsakymų vykdymo centru, sustiprins Lietuvos humanitarinių mokslų tarptautiškumą. Veikia priešingai. Ministerijų užsakymu atliekami tyrimai, dažnai orientuoti į praktinius poreikius, nereikalauja aukštos mokslinės kvalifikacijos, jų rezultatai vargiai sudomintų prestižinius tarptautinius mokslo leidinius ir leidyklas. Tarptautinio mokslo raida vyksta pagal savus dėsnius ir principus, o mokslinių tyrimų tarptautinį aktualumą gali nusakyti tik tyrėjas, profesionaliai atliekantis savo darbą;

- Humanitarinių institutų pajungimas valstybės užsakymų vykdymui kelia pavojų, kad bus susiaurintas mokslinių tyrimų laukas, o lituanistikai aktualių mokslo problemų sprendimo iniciatyvą perims užsienio mokslininkai. Tarptautiniu mastu aktualios mokslinių tyrimų temos nepraras aktualumo. Kol Lietuvos mokslas vykdytų valdžios institucijų suformuotus užsakymus, kitose šalyse mokslo pažanga nesustos. Istorijos, kalbos (kalbų) ir kultūros tyrimus siaurinti Lietuva (valstybės užsakymai veda būtent prie to) sulauks, kad jos istoriją, kultūrą ir kalbą (kalbas) tyrinėtų užsienio mokslininkai. Litanistinė tematika ir šiandien yra patraukli užsieniečiams, ji plėtojama Lenkijoje, Baltarusijoje, Izraelyje, Ukrainoje, Rusijoje, Vokietijoje ir kitose šalyse. Dalies šių valstybių mokslininkų tyrimuose neretai taikomi tradiciniai, moksliskai nepagrįsti, kartais anti-lietuviški istorijos naratyvų konceptai, dalis tyrimų rezultatų naudojama informaciniuose karuose. Tarptautiniame istoriniame diskurse Lietuvos pozicija turi būti stiprinama ir ginama pagrįstais moksliniais, ne ideologiniais, argumentais;
- Vykdantis valstybės užsakymus stambus humanitarinių tyrimų centras *a priori* negali tapti mokslo mokyklų kūrimo ar susidarymo vieta. Gerai žinoma, kad tokios mokyklos formuojasi nedidelėse grupėse, kurios turi savo srities lyderį (lyderius) ir naudojami akademinė laisvė;
- Aukštosiose mokyklose mažėjant studentų skaičiui nereikia tikėtis istorijos krypties doktorantų skaičiaus augimo – tai nūdienos realybė. Doktorantūros studijų kokybė neturi būti aukojama kiekybiniais rodikliais pasiekti. Lietuvos istorijos institutas su aukštosiomis mokyklomis turi dvi bendras doktorantūras: istorijos krypties su Vilniaus universitetu ir etnologijos krypties su Vytauto Didžiojo universitetu. Pavyzdinčiai doktorantūros studijas baigę ir disertacijas apgynę doktorantai yra įdarbinami Institute. Lietuvos istorijos instituto mokslininkai dalyvavo studijų programų atnaujinime, minėtuose universitetuose dėsto kursus studentams, vadovauja jų mokslo darbams.

Institutų veiklos kokybę lemia palankios mokslinių tyrimų vykdymo ir finansavimo sąlygos, aiški ir skaidri mokslo politika, biurokratinės priežiūros mažinimas, akademinė laisvė ir pasitikėjimas mokslininkais, todėl siūlome:

- Didinti lėšas, skiriamas moksliniams tyrimams: išvykoms į archyvus, stažuotes, tarptautines konferencijas užsienyje, monografijų, straipsnių ir konferencijų pranešimų vertimui į užsienio kalbas, laboratoriniams ir lauko tyrimams, būtinoms IT programoms ir technikai įsigyti. Galbūt tai darytina didinant institutų išlaidas, skirtas ūkiui ir administravimui, iš kurių jau šiuo metu finansuojama dalis minėtų poreikių. Investicijos į mokslinius tyrimus yra būtina sąlyga mokslo kokybei ir tarptautiškumui didinti. Lietuvos

mokslo tarybos skiriamas konkursinis finansavimas kai kuriems iš šių poreikių yra nepakankamas, nepaslankus, formalios sąlygos kartais riboja dalyvavimo konkursuose galimybes;

- Peržiūrėti Lietuvos mokslo tarybos administruojamų mokslinių tyrimų ir kitoms veikloms finansuoti skirtų programų struktūrą, įvertinant santykį tarp moksliniams tyrimams skirto finansavimo ir kitų veiklų finansavimo. Atkurti Lietuvos mokslo tarybos administruojamų humanitariniams ir socialiniams mokslams skirtų programų apimtį ir kvietimų dažnumą, taip pat ir sklaidos projektams skirtų kvietimų reguliarumą. Humanitariniuose moksluose didžiausią visuomeninį poveikį, išliekamąją mokslinę ir kultūrinę vertę turi stambūs darbai – sintetiniai darbai, monografijos, studijos, stambios šaltinių publikacijos. Tik reguliarus jų publikavimas ir prieinamumas tyrėjams bei visuomenei įprasmina humanitarinius tyrimus. Svarbu išlaikyti ir tobulinti konkursinį finansavimą per Lietuvos mokslo tarybą, kurios veiklą būtina stiprinti remiantis gerąja europine patirtimi, paprastinti Lietuvos mokslo tarybos konkursinio finansavimo paraiškų teikimo ir kitas procedūras;
- Peržiūrėti mokslinius tyrimus reguliuojančius įstatymus ir poįstatyminius aktus, siekiant mažinti institucijoms tenkančią biurokratinę naštą. Auganti biurokratinė našta yra sunkiai suderinama su mokslo vadybos tobulinimu, didina išlaidas institucijų administravimui. Šiuo aspektu vertinti ne tik mokslo tyrimus reguliuojančius, bet ir kitus valstybėje rengiamus teisės aktus;
- Skatinti bendradarbiavimą tarp institucijų ir Švietimo ir mokslo ministerijos bei Lietuvos mokslo tarybos, rengti mokslo organizavimo priemonių (pvz., tokių kaip ilgalaikės MTEP programos), ruošiamų teisės aktų aptarimus, siekiant visų suinteresuotų šalių gilesnio ir adekvatesnio problemų ir galimybių suvokimo.

Lietuvos istorijos instituto Mokslo taryba pripažįsta, kad mokslinių tyrimų kokybės gerinimas, tarptautiškumo ir tarpdisciplininių tyrimų plėtra yra neatsiejami nuo mokslo esmės, todėl tai turi būti nuolatinis Instituto rūpestis. Savarankiškai veikiančio instituto statusas šių imperatyvų realizavimo neriboja.

Mokslo tarybos pirmininkas

 - dr. Artūras Dubonis